

РОЗДІЛ 7
АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО І ПРОЦЕС;
ФІНАНСОВЕ ПРАВО; ІНФОРМАЦІЙНЕ ПРАВО

УДК 378.1

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-3/47>

ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ УПРАВЛІННЯ ЗАКЛАДОМ ВИЩОЇ ОСВІТИ
МІЖНАРОДНИМ ТА ЗАРУБІЖНИМ ЗАКОНОДАВСТВОМ
LEGAL REGULATION OF HIGHER EDUCATION INSTITUTION MANAGEMENT
BY INTERNATIONAL AND FOREIGN LEGISLATION

Вербовський І.А., начальник навчального відділу,
старший викладач кафедри педагогіки, професійної освіти
та управління освітніми закладами
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Рудницька О.П., к.ю.н.,
доцент кафедри спеціальних історичних дисциплін та правознавства
Житомирський державний університет імені Івана Франка

Семенюк Т.В., к.пед.н., доцент, доктор наук в галузі соціології,
професор МКА,
директор
Житомирський інститут
Міжрегіональної Академії управління персоналом

Стаття присвячена питанням правового регулювання управління закладом вищої освіти міжнародним та зарубіжним законодавством. Досліджено роль міжнародних організацій, зокрема ЮНЕСКО, у формуванні ефективного механізму освітніх і наукових програм. Встановлено, що за останні роки у світі відбувся перехід вищої освіти від елітарної до масової, що супроводжувалося руйнацією традиційних структур закладів вищої освіти. Обґрунтовано необхідність модернізувати вищу освіту відповідно до сучасних вимог, що посилить соціальний діалог і соціальне партнерство вищої школи з вимогами світового ринку праці, удосконалив надання комерційних освітніх послуг, а також підвищить якість вищої освіти.

Визначено місце інституту управління закладом вищої освіти, враховуючи його зміст та призначення, в системі вищої освіти. Встановлено, що важливим фактором для забезпечення автономії закладів вищої освіти Європейської Спільноти стало створення Європейської конфедерації конференцій ректорів ЄС.

Зауважено, що Європейський простір вищої освіти є підґрунтям для створення середовища, що надихає до роботи та навчання, а також сприяє створенню умов студентоцентрованого навчання як способу розширення можливостей здобувачів вищої освіти усіх форм навчання. Встановлено, що створення такого середовища можливе за умови співпраці дослідників та викладачів на міжнародному рівні.

Проаналізовано законодавство окремих країн як європейського, так і світового освітнього простору та виокремлено ознаки, що характеризують системні процеси вищої освіти загалом. Встановлено, що найважливішою проблемою у сфері управління закладами вищої освіти є досягнення стійкого балансу між державним регулюванням і автономією закладів, зокрема управління і фінансування останніми. Визначено, що основна відмінність систем управління полягає в повноваженнях уряду з оцінки та контролю забезпечення якості, формулювання цілей і визначення найбільш важливих аспектів управління закладами вищої освіти, способів прийняття рішень різного характеру та організації освітнього процесу.

Ключові слова: вища освіта, заклад вищої освіти, управління закладом вищої освіти, державне регулювання, автономія.

The article deals with legal regulation of higher education institution management by international and foreign legislation. The importance of international organizations, in particular, UNESCO in the formation of an effective mechanism of educational and scientific programs, is studied. It is stated that the world has undergone a transition of higher education from elite to mass recently, which was accompanied by the destruction of traditional structures of higher education institutions. The need to modernize higher education in accordance with new requirements is specified. It will intensify the social dialogue and partnership of higher education with the requirements of the world labor market, improve the commercial educational services and boost the quality of higher education.

The place of the institute of a higher education establishment management is determined, taking into account its content and purpose in the system of higher education. It was noted that an important factor in ensuring the higher education institutions autonomy of the European Community was the creation of the European Confederation of Conferences of EU Rectors.

It is underlined that the European Higher Education Area is the basis for an environment formation that inspires to work and study, as well as contributes to the student-centered learning conditions, as a way to empower higher education students of all forms of learning. It is highlighted that such an environment formation is possible with the cooperation of researchers and teachers at the international level. The legislation of some countries of both European and world educational space is analyzed and the peculiarities of the systemic processes of higher education in general are singled out. It is stated that the most important problem in higher education institutions management is to achieve a stable balance between state regulation and autonomy of institutions, in particular, the management and financing of the latter. It is defined that the main difference of management systems is the government's authority to assess and control quality assurance, formulate goals and determine the most important aspects of higher education management, decision-making methods and organization of the educational process.

Key words: higher education, higher education institution, management of higher education institution, state regulation, autonomy.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси впливають на розвиток суспільства, зокрема на управління та політичні структури, виробництво, торгівлю, а також ринок праці тощо. У сучасному інформаційному суспільстві одними з головних чинників прогресу є інформація, освіта та наука. Розширення інформаційних та культурних контактів в контексті розвитку науково-інформаційних технологій зумовлюють інтеграційні процеси національної системи освіти до європейських і світових стандартів. Світова практика управління вищою школою спрямована на встановлення гнучких механізмів управління закладами. Вибір таких механізмів залежить від типів освітніх програм, форми права власності закладу вищої освіти, чисельності та категорій здобувачів вищої освіти, а також від специфіки закладу, працевлаштованості його випускників тощо. Актуальним є дослідження міжнародного та зарубіжного законодавства про управління вищою школою з метою виявлення його недоліків та позитивних норм, що дасть можливість удосконалити ці норми в національному законодавстві про вищу освіту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемам правового регулювання управління закладом вищої освіти, окремим аспектам його нормативно-правового забезпечення міжнародним та зарубіжним законодавством присвячені дослідження вітчизняних учених-правників: В. Авер'янова, А. Берлача, Ю. Битяк, В. Білоус, І. Бородін, Н. Бортник, В. Гриценка, А. Дмитрієва, С. Єсімова, І. Жаровської, М. Кельмана, С. Ківалова, Т. Кравцової, П. Пацурківського, С. Петкова, А. Селіванова, В. Шкарупи та інших. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів висвітлюються в дисертаційному дослідженні І. Хомишин [1]. Питання державного регулювання системи вищої освіти в Україні проаналізовано у дисертації В. Григанської [2]. Напрямок розвитку освітньо-наукового процесу в країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки присвячені роботи У. Парпан [3].

Метою статті є дослідження та здійснення порівняльного аналізу правового регулювання управління закладом вищої освіти міжнародним та зарубіжним законодавством, визначення усіх позитивних та негативних тенденцій нормативно-правового забезпечення цих відносин, що дасть можливість запозичити передові норми країн світового простору вищої освіти та уникнути неправильного їх застосування у процесі реформування освіти загалом.

Виклад основного матеріалу. Україна визнала пріоритет загальновизнаєних норм міжнародного права перед нормами внутрішньодержавного права ще до проголошення своєї незалежності, що визначено у аб. 3 розділу X Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року [4]. Законом України «Про дію міжнародних договорів на території України» від 10 грудня 1991 року [5] (втратив чинність 29 червня 2004 року) встановлювалось, що укладені і належним чином ратифіковані Україною міжнародні договори становлять невід'ємну частину національного законодавства та застосовуються у порядку, передбаченому для норм українського законодавства.

У статті 9 Конституції України визначено, що чинні міжнародні договори, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, є частиною національного законодавства [6]. Ця норма хоч і надає вищезазначеним договорам статусу норм українського законодавства, однак при цьому вказане положення статті Основного закону не закріплює пріоритету норм міжнародних договорів над нормами національного права.

Важливо зауважити, що чинне законодавство України має суттєві розбіжності з статтею 9 Конституції. Так, статтею 2 Закону України «Про вищу освіту» [7] визначено, що якщо міжнародним договором (угодою), учасником (стороною) якої є Україна, встановлено інші правила, ніж ті, що містяться у національному законодавстві, застосовуються правила міжнародних договорів (угод) [8].

Важливий вплив на розвиток українського законодавства про вищу освіту має врегулювання відносин у сфері освіти міжнародними нормами. Ці норми можуть мати як пряме застосування після їх ратифікації, так і включатися до положень національного законодавства. Особливого значення для регулювання відносин з управління вищою школою мають набути акти ООН, як Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року [9], Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 року [10].

Так, окремі положення Загальної декларації (ст. 26) та Міжнародного пакту (ст. 13) прямо відтворені в тексті Конституції України, зокрема, закріплене в статті 53 Основного закону право на освіту сформульоване відповідно до ст. 26 Декларації – вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Держава, шляхом вжиття всіх необхідних заходів, забезпечує доступність і безоплатність освіти (для вищої освіти на конкурсній основі).

Важливим джерелом міжнародного права є конвенції інституцій ООН. Необхідно звернути увагу на положення таких міжнародних нормативно-правових актів, як Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. [11]; Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 р. [12]; Рекомендації МОП/ЮНЕСКО про статус викладацьких кадрів закладів вищої освіти від 11 листопада 1977 р.; Міжнародна стандартна класифікація освіти 1997 р. зі змінами; Декларація про вищу освіту для XXI століття 5–9 жовтня 1998 р. [13].

Провідну роль у розвитку вищої освіти, формуванні ефективного механізму освітніх і наукових програм відіграє міжнародна організація ЮНЕСКО. Важливе значення має прийняття вказаною організацією 17 грудня 2021р. Міжнародної конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах [14]. Статтею 1 Конвенції передбачено, що визнання свідоцтва, диплому чи ступеню з цілло початку або продовження навчання у вищій школі дає його власнику право вступати у заклади вищої освіти і науково-дослідні інститути будь-якої сторони угоди на таких самих умовах щодо освіти, які застосовуються по відношенню до власника аналогічного документу про освіту.

За її участю розроблено концепцію вищої освіти, яка була опублікована у 1995 р. «Реформа і розвиток вищої освіти. Програмний документ» [15]. Відповідно до цієї програми основними напрямками розвитку вищої освіти є створення системи професійної підготовки кадрів, а також масового залучення випускників до наукоємних процесів. Проблеми вищої школи вирішувались вищезазначеною організацією шляхом співпраці з різними учасниками освітнього процесу. Так, результатом цієї співпраці стало прийняття на Всесвітній конференції з вищої освіти у 1998 р. таких актів, як «Всесвітня декларація про вищу освіту XXI століття: підходи і практичні заходи» і «Рамки пріоритетних дій, спрямованих на реформу та розвиток вищої освіти», що відіграли важливу роль для подальшого розвитку вищої освіти [16].

Право Європейського Союзу виникло із загальних принципів та норм міжнародного права. У преамбулі Договору про ЄС встановлено, що Союз засновано на принципах свободи, демократії, верховенства права, поваги до прав людини та основоположних свобод [17]. Стаття 6 зазначеного Договору визначає ці принципи як загальні для права ЄС. Цінності Спільноти базуються на моральних принципах сучасного етапу розвитку суспільства, демократичних традиціях, які є спільними для всіх країн-членів (повага до людської гідності, рівність, верховенство права та повага до прав людини, плюралізм, недискримінація, толерантність, правосуддя, солідарність та рівність жінок і чоловіків) (ст. 2 Договору).

Першими кроками з уніфікації вищої освіти, формування її загальноєвропейського характеру можна вважати

підписання Європейської культурної конвенції 1954 р. [18], положення якої визначили необхідність заохочення громадян всіх держав до визначення мов, історії та культури інших країн, а також спільної для них культури.

Ця ідея набула подальшого розвитку та поширення завдяки їх постійному обговоренню на конференціях міністрів освіти європейських країн, відповідно у 1971 р. та 1976 р. Створені міжнародні організації академічного співробітництва, наприклад, у 1972 р. – Європейський центр вищої освіти (UNESCO-CEPES, 1972), у 1982 – Західноєвропейське студентське інформаційне бюро освіти.

Необхідно звернути увагу на положення статті 3 Римської угоди 1957 р. (Договір про заснування Європейської Спільноти), у якій визначено, що одним із головних завдань та цілей діяльності Спільноти є сприяння розвитку культур та якості освіти і професійного навчання держав – членів ЄС [19].

За вказаний період у європейських країнах спостерігалася різке збільшення контингенту студентів. Відбувся перехід вищої освіти від елітарної до масової, що супроводжувалося руйнацією традиційних структур закладів вищої освіти. Необхідно звернути увагу, що у деяких країнах помітно знизився обсяг державного фінансування вищої школи.

Важливу роль у формуванні європейської вищої освіти відіграє прийнята за ініціативою провідних університетів Європи 18 вересня 1988 р. Велика хартія університетів (Magna Charta Universitatum) [20]. Даний нормативний акт став фундаментом для подальшого розвитку вищої школи, на принципах автономії закладів вищої освіти, свободи викладацької і дослідницької роботи, гуманізму.

З швидким соціально-економічним, технологічним, суспільно-політичним розвитком країн Європейської Спільноти, зростання ролі вищої освіти як засобу розвитку суспільства виникла необхідність модернізувати вищу освіту відповідно до сучасних вимог, розширити географічний простір європейської освіти, посилити соціальний діалог і соціальне партнерство вищої школи з вимогами світового ринку праці, удосконалити надання комерційних освітніх послуг, а також якості вищої освіти, здійснити переосмислення європейського університету як центру реінтеграції Європи.

Особливістю розвитку сфери управління закладами вищої освіти в Європі 1970–90 рр. і до створення Європейського Союзу є не тільки формування єдиного європейського простору вищої освіти, її змісту (Європейська асоціація вищих навчальних закладів – EURASHE (1990)), а й створення міжнародних академічних програм студентської мобільності, зокрема, Commet, Erasmus, Lingua, Tempus тощо, ухвалення у 1979 році Конвенції про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону [21] та Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах ETS N 138 (1990 р.) [22].

Важливим для забезпечення автономії закладів вищої освіти Європейської Спільноти стало створення у 1996 році Європейської конфедерації конференцій ректорів ЄС.

Лісабонською конвенцією (11 квітня 1997 р.) про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону [23] встановлено, що важливим засобом сприяння академічній мобільності є визнання дипломів і звань, а також курсів навчання, свідоцтв, які отримані в іншій країні ЄС.

Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року «Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти» [24] та Болонська декларація 19 червня 1999 р. «Європейський простір у сфері вищої освіти» (Спільна декларація міністрів освіти Європи) [25] заклали фундамент щодо приєднання держав Європи до ініціативи створення загальної системи вищої освіти, узгодження її структури системи. Метою формування такої системи є розширення доступу до європейської вищої освіти, зокрема шляхом підвищення конкурентоспроможності ринку праці та освітніх послуг

Європейської Спільноти. Результатами підписання Болонської декларації є упровадження Європейської кредитно-трансферної та накопичувальної системи (ECTS), розробка мобільності здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних та наукових працівників, управлінців, а також запровадження перших стандартів ЄС щодо забезпечення якості вищої освіти тощо.

Лісабонським договором від 13 грудня 2007 року (набрав чинності 1 грудня 2009 року) внесені зміни до Договорів про створення Європейського економічного співтовариства 1957 року та про Європейський Союз 1992 р. [26]. Даним договором проведено реформу ЄС, його функціонування засновано на новій договірній основі, яка є більш демократичною та ефективною, що є важливим і для розвитку вищої освіти, зокрема управління закладами вищої освіти, її автономізація.

Наступним кроком стало прийняття 12 березня 2010 року Будапештсько-Віденської декларації «Про створення Європейського простору вищої освіти», у якій було закладано сторони вказаного акту направити свої зусилля на створення середовища, що надихає до роботи та навчання [27], а також сприяти створенню умов студентоцентрованого навчання як способу розширення можливостей здобувачів вищої освіти усіх форм навчання. Було наголошено, що створення такого середовища можливе за умови співпраці дослідників та викладачів на міжнародному рівні.

На підставі аналізу законодавства окремих країн як європейського, так і світового простору можна виокремити ознаки, що характеризують системні процеси вищої освіти загалом.

У більшості країн світу є відповідні державні структури, що регулюють розвиток системи освіти (Франція, Німеччина, Великобританія, Голландія, країни пострадянського простору). У більшості розвинених країн державна політика у сфері вищої освіти забезпечується спеціально створеними центральними органами влади у сфері освіти. Наприклад, у США це Міністерство освіти; в Японії – Міністерство освіти, науки і культури; у Великобританії владний орган управління у цій сфері має назву, як і в Україні, – Міністерство освіти і науки; у Франції державну політику здійснює Міністерство національної освіти; у ФРН – Федеральне міністерство науки і освіти тощо [28].

У Швеції структура системи вищої освіти визначається державою, вона також регламентує види ступенів, які присвоюються, та здійснює контроль за її якістю. Цікаво звернути увагу на те, що фінансування для наукових досліджень включає внески спеціальних фондів та організацій, міжнародних інвестиційних проєктів, а от бюджетні кошти для таких досліджень розподіляються між закладами вищої освіти за індивідуальними програмами [29].

Особливостями управління вищою освітою у США є використання для керівництва закладами вищої освіти спеціалістів з управління освітою, а не фахівців-науковців, розвиток системи підготовки адміністраторів галузі освіти, а в управлінні вищою школою широко використовуються стратегії бізнесу [30].

Найважливішою проблемою у сфері управління закладами вищої освіти, на нашу думку, є досягнення стійкого балансу між державним регулюванням і автономією закладів, зокрема управління і фінансування останніми.

Необхідно зауважити, що одночасно та у тісному зв'язку із управлінськими структурами органів державної влади у більшості зарубіжних країн також функціонують координаційні органи. Діяльність таких органів має на меті вирішення важливих завдань з управління закладами вищої освіти. Зокрема, у Франції координаційним органом є Національна рада освіти і наукових досліджень, у США діють координаційні ради на рівні штатів, у ФРН діяльність закладів вищої освіти координує постійна конференція міністрів земель; у Великобританії це Комітет віце-канцлерів і ректорів університетів тощо [2].

Отже, основна відмінність систем полягає в повноваженні уряду з оцінки та контролю забезпечення якості, формулювання цілей і визначення найбільш важливих аспектів управління закладами вищої освіти, способів прийняття рішень різного характеру та організації освітнього процесу. У тих країнах, де питання управління вищою освітою регулюються централізовано, розвиток отримала система зовнішньої оцінки освітнього процесу. Ця система зазвичай представлена органами державного управління і регулювання освіти, такими як Міністерство освіти, аналогічними йому структурами, що визначають, наприклад, державну політику у сфері управління вищою школою, періодичність, цілі і завдання оцінки якості освіти тощо.

При розбіжностях систем вищої освіти існує тенденція у виробленні світових освітніх стандартів. Результатом зазначеної тенденції є поява міжнародних систем сертифікації та стандартизації. Прикладом такої системи є ІВ – система міжнародного бакалаврату.

Висновки. Міжнародні нормативно-правові акти та акти Європейського Союзу у галузі освіти, ратифі-

ковані Україною, є частиною національного законодавства. Конвенції, декларації, резолюції хоч і мають статус рекомендаційних документів, вони істотно впливають на формування політики нашої держави у сфері управління вищою освітою та визнання як освіти загалом, так і вищої освіти зокрема пріоритетним напрямом соціально-економічного, культурного розвитку сучасного українського суспільства.

Гармонізація національного законодавства про вищу освіту до міжнародних та європейських стандартів стала результатом реформування системи управління закладом вищої освіти. Стратегічною метою реформування є надання широкій автономії у сфері управління закладами вищої школи, що забезпечить самостійність, незалежність і відповідальність закладу вищої освіти у прийнятті своїх управлінських рішень щодо внутрішнього управління, самостійного добору і розстановки кадрів, розвитку академічних свобод, організації освітнього процесу, наукових досліджень тощо на підставі і відповідно до чинного законодавства.

ЛІТЕРАТУРА

1. Хомишин І. Концептуальні питання теорії і практики адміністративно-правового регулювання освіти України в умовах євроінтеграційних процесів : дис. ... док. юрид. наук : 12.00.07. Національний ун-т «Львівська політехніка». Львів, 2019. 510 с.
2. Григанська С.В. Державне регулювання системи вищої освіти в Україні : автореф. дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Запоріжжя, 2008. 20с.
3. Парпан У.М. Визначальні напрями розвитку освітньо-наукового процесу в країнах Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Юридичні науки»*. 2018. Випуск 6–2. Том 1. С. 31–35.
4. Декларації про державний суверенітет України від 16 липня 1990 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/55-12#Text>. (дата звернення: 7.03.2021 р.)
5. Про дію міжнародних договорів на території України: Закон України від 10 грудня 1991 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1953-12#Text>(дата звернення: 7.03.2021 р.)
6. Конституція України від 28 червня 1996 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 7.03.2021 р.)
7. Закон України «Про вищу освіту». URL: (дата звернення: 7.03.2021 р.)
8. Рудницька О.П. Правові проблеми трудового та пенсійного законодавства України в контексті євроінтеграції : колективна монографія / відповід. ред. Н.М. Хуторян / Н.М. Хуторян, Я.В. Сімутіна, М.М. Шумило та ін. Харків : Вид. Право, 2018. 256 с.
9. Загальна декларація прав людини від 10 грудня 1948 року . URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text(дата звернення: 7.03.2021 р.)
10. Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права від 16 грудня 1966 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042#Text(дата звернення: 7.03.2021 р.)
11. Конвенція про захист прав людини та основних свобод від 4 листопада 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 7.03.2021 р.)
12. Конвенція про боротьбу з дискримінацією у сфері освіти від 14 грудня 1960 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_174#Text (дата звернення: 9.03.2021 р.)
13. Всесвітня декларація про вищу освіту для XXI століття: підходи і практичні заходи. Організація Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. 1998 р.
14. Про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в арабських і середземноморських європейських державах Міжнародна конвенція. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/998_025#Text (дата звернення: 10.03.2021 р.)
15. Реформа і розвиток вищого образования. Програмный документ Париж, 1995. URL: (дата звернення: 7.03.2021 р.)
16. Международные нормативные акты ЮНЕСКО. М, 1993. С. 138.
17. Договір про Європейський Союз (Консолідована версія Договору про Європейський Союз станом на 2007 р. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_029. (дата звернення: 10.03.2021 р.)
18. Європейської культурної конвенції 1954 р. URL: (дата звернення: 11.03.2021 р.)
19. Договір про заснування Європейської Спільноти. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text(дата звернення: 11.03.2021 р.)
20. Велика хартія університетів від 18 вересня 1988 р. URL: <http://www.magna-charta.org/resources/files/the-magna-charta/ukrainian>. (дата звернення: 11.03.2021 р.)
21. Конвенція про визнання курсів навчання, дипломів і звань з вищої освіти в державах європейського регіону. 1979 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_261#Text (дата звернення: 11.03.2021р.)
22. Європейської конвенції про загальну еквівалентність періодів навчання в університетах ETS N 138 (1990 р.). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_301#Text (дата звернення: 11.03.2021р.)
23. Про визнання кваліфікацій для системи вищої освіти європейського регіону: Лісабонська конвенція від 11 квітня 1997 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_308#Text (дата звернення: 11.03.2021 р.)
24. Про гармонізацію архітектури європейської системи вищої освіти: Сорбонська декларація від 25 травня 1998 року. URL: <https://nau.edu.ua/ua/menu/navchannya/bolonskij-procjes/sorbonska-deklaraciya.html> (дата звернення: 11.03.2021 р.)
25. Європейський простір у сфері вищої освіти: Болонська декларація 19 червня 1999р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_525#Text (дата звернення: 11.03.2021 р.)
26. Лісабонський договір від 13 грудня 2007 р. URL: https://radaprogram.org/sites/default/files/infocenter/publications/lisbon_treaty.pdf. (дата звернення: 11.03.2021 р.)
27. Про створення Європейського простору вищої освіти: Будапештсько-Віденська декларація 12 березня 2010 року. URL: <http://nmuofficial.com/vipuskniku/bolonskyj-protses/ofitsijni-dokumenty-bolonskogo-protsesua> (дата звернення: 11.03.2021 р.)
28. Бабічев А. Зарубіжний досвід із питань управління змінами в системі вищої освіти. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. Харків : Вид-во ХарПІ НАДУ "Магістр", 2017. № 2 (57). С. 192–200
29. Фейчер О. Зарубіжний досвід Королівства Швеції у побудові системи управління вищими навчальними закладами мистецької освіти. *Вісник Київського національного університету культури і мистецтв. Серія Менеджмент соціокультурної діяльності*. URL: <http://sociocultural.knukim.edu.ua/article/view/143389>. (дата звернення: 12.03.2021 р.)
30. Баймуратов М.О. Сучасні тенденції правового забезпечення надання освітніх послуг в європейських країнах. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: право*. 2015. Вип. 9–10. С. 129–135.